

periphery of the Mead scholar's attention. The method of historical and philosophical analysis with elements of historical and cultural contextualization applied in this paper develops and updates the understanding of the sources of American pragmatism.

In conclusion, G. H. Mead formulated a pragmatic view in which effectiveness of the evolution of social institutions depends on positive step-by-step transformations stimulated by the initiative of the individuals and communities involved in the respective spheres of activity.

Keywords: G. H. Mead, philosophy of pragmatism, orthodox economic doctrine, utilitarianism, theoretical socialism, «social other».

* * *

УДК 261.7

Стрижачук Ф. В.,
старший науковий співробітник, Центр
дослідження релігії НПУ ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), tedandgalina@gmail.com

АПОЛОГЕТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІЛОСОФСЬКОГО ТЕЇЗМУ РІЧАРДА СВІНБЕРНА

Досліджується вклад Р. Свінберна в апологетику теїстичного світогляду. Апологетика має шановану традицію, але в ХХ-му столітті не було сприятливого клімату для її розвитку. Проте Свінберн обрав шлях апологета теїзму. Він розвиває наукову методологію, яка продовжує бути взірцем раціональності. Вибір індуктивної методології створив якісно новий етап в теїстичній аргументації. А вибір природної теології дозволяє Свінберну дозвучитися до дової традиції та збагатити її. Філософ використовує відомі теїстичні аргументи, поміщає їх у новий контекст, додає доказовості та інтегрує в єдиний кумулятивний аргумент. Філософський теїзм Свінберна сприяє інтелектуальній респектабельності теїстичного світогляду. Свінберн сповідує релігійні переконання близькі до християнства. Його чистий теїзм узгоджується з переконаннями християн, іудеїв і мусульман. Акцент на особистісному аспекті теїзму дозволяє йому розвивати доктрину про Тріїцю у поглибленому теїзмі, яка є перспективною областю дослідження.

Ключові слова: Бог, існування Бога, теїзм, філософський теїзм, Річард Свінберн, апологетика, наукова методологія, індукція, природна теологія.

Річард Свінберн є одним з найвпливовіших сучасних аналітичних філософів релігії. Він написав ґрунтовні роботи майже по всіх центральних філософських і теологічних проблемах. Свінберн відомий як апологет і дослідник «вічних питань», які одні називають класичними і «шанованими часом», а інші – «старомодними». Свінберн є традиційним теїстом. Він вірить, що існує вічний, нестворений, нематеріальний Дух, Який є всемогутній, всезнаючий, абсолютно суверенний і морально досконалий Творець і Хранитель всесвіту. Як природний богослов Свінберн вважає, що віра в Бога не залежить від «стрибка віри», а може бути обґрунтована філософськими і науковими аргументами. Даніель В. Харді дає влучну характеристику філософській діяльності британського філософа: «Філософське тлумачення і захист християнства Свінберном справедливо заслуговує на велику повагу» [9, с. 268].

Апологетика християнства не була популярною сферою діяльності у двадцятому столітті. Така ситуація не може бути пояснена посиланням на певний один фактор, що став причиною «зневаги до апологетики». Раціоналістична критика релігії, ірраціональні тенденції в богослов'ї, філософія екзистенціалізму і постмодернізму, методології екзистенціалізму і постмодернізму в богослов'ї, ситуація постмодерну, розчарування в можливостях людського розуму, інтелектуальна маргіналізація християнства – це можливо не повний перелік причин відходу апологетики на задній план філософських і богословських досліджень. Автор відомого підручника по історії апологетики кардинал Авері Дуллес нарікає, що «Саме слово (апологетика)

було у зневазі у витончених богословських колах, як в католиків так і в протестантів. Хто може бути настільки нерозумним, питав дехто, щоб намагатися виправдовувати віру розумом?» [7, с. 25]. Проте, з початку другої половини двадцятого століття ситуація навколо апологетики починає змінюватися і роль Свінберна є значною.

Апологетична програма Свінберна є винятком у філософському середовищі двадцятого століття. Вона вражає своєю послідовністю, широтою, виваженістю, витонченістю і рафінованістю філософської аргументації. Вже протягом більш, ніж 50 років він публікує статті та книги, які виділяються високою філософською культурою, глибиною, детальністю філософського аналізу і мотивовані однією великою цілю – філософська аргументація на захист християнського теїзму. Беручи до уваги традиційні розділення релігії на природну і позитивну, одкровення на загальне і особливе, богослов'я на природне і надприродне, британський філософ вибудовує свою апологетичну програму в два етапи – аргументація на користь чистого теїзму і філософський аналіз християнського (поглибленого) теїзму¹.

Видатні богослови християнської церкви завжди опиралися на домінуючі філософії їх інтелектуального середовища. Вони вміли використовувати «єгипетські скарби» нехристиянської культури на користь формування богослов'я християнської церкви. Тертуліан використовував філософію стоїцизму, хоча ревно критикував філософію. Августин засвоїв і використовував філософію неоплатонізму і в кінці кінців вибудував величну систему християнського богослов'я. Тома Аквінський в значній мірі опирався на філософію Аристотеля і став автором послідовної і розробленої до деталей богословської системи, яка стала нормативною для християнської церкви на віки. Карл Барт, Пауль Тілліх, Рудольф Бультман опиралися на аналіз людської ситуації філософією екзистенціалізму і пропонували християнську відповідь на виклик часу. Двадцяте століття характеризувалося плюралізмом і фрагментарністю в філософії і богослов'ї. Ситуація постмодерну і філософія постмодернізму посилювали ці тенденції.

Свінберн починав свою філософську кар'єру в третій чверті двадцятого століття. Його академічні інтереси були в сферах природознавчих наук, філософії і богослов'я. У богословських і церковних колах у цей час переважали фідеїстичні тенденції. Свінберн не задовольняється нечіткою і туманною аргументацією богословів неоортодоксії. Він звертається до наукової методології і вибирає партнерами по діалогу філософів науки [5, с. 319]. Він послідовно і наполегливо застосовує наукову методологію до дослідження богословських тверджень. Свінберн заздалегідь провів дослідження «теорії підтвердження» для наукових теорій в одній із своїх ранніх робіт [13, с. 218]. А в своїй програмній роботі по дослідженню філософського теїзму він застосовує її для аргументації теїстичного світогляду. Він пише: «Використання теорії підтвердження дозволить мені викласти мою

¹ Свінберн називає другий етап «remified theism» або «remified natural theology» – витончений або поглиблений теїзм, або витончене, поглиблене богослов'я.

аргументацію з точністю, що притаманна будь-якому деталізованому викладу даних на користь або проти теорії масштабною структури всесвіту, а також дозволить виявити близьку подібність, що існує між релігійними теоріями і науковими теоріями всесвіту» [1, с. 26].

На початку двадцять першого століття у західній цивілізації та в Україні вже не домінує «культ науки» і широкі кола суспільства не сповідують філософію «сцієнтизму». Але суспільство визнає великий вклад науки в розвиток людської цивілізації, застосування наукових методів довело свою ефективність і наука залишається взірцем раціональності. Тому використання наукової методології для аргументації теїстичного світогляду є актуальним і доречним. Хоча більшість віруючих в Бога людей прийшли до віри в Бога не через теїстичні аргументи, і сповідують релігійну епістемологію близьку до «реформатської епістемології» Алвіна Платінґи, Вільяма Алстона та Ніколаса Уолтерсторфа, вони визнають цінність аргументації на користь теїзму [11, с. 311–312]. Теїстична аргументація Свінберна, що побудована на науковій методології може бути використана апологетами теїстичного світогляду в Україні у своїй змістовній частині, або вона може стати прикладом для розробки власних оригінальних теїстичних аргументів.

В філософії релігії відомо два способи аргументації на користь або проти теїстичного світогляду: дедуктивізм і індуктивізм. Ці дві стратегії філософського захисту теїзму вже були представлені у «Діалогах про природну релігію» Девіда Юма [2, с. 392]. Дедуктивізм асоціюється з «непохитною ортодоксальністю» учасника діалогу Демія і традиційно пов'язується з програмою природної теології. Юм можливо мав на увазі природну теологію Самуїла Кларка в книзі «Демонстрація буття Бога і Його атрибутів» (1706), в якій існування Бога доводилося при допомозі космологічного аргументу, який мав чітку дедуктивну форму [3, с. 1–208]. Індуктивізм в «Діалогах» Юма асоціюється з позицією Клеанта, яка приблизно нагадує стратегію обрану Джозефом Батлером в роботі «Аналогія релігії» (1736). Відповідно до цього підходу, ймовірність має суттєве значення у формуванні переконань. Переконання в існуванні Бога та знання про Його природу є результатом індуктивного дослідження. Ця стратегія бере на озброєння версію телеологічного аргументу і показує, що існування Бога є дуже вірогідним в порівнянні з іншими конкурентними світоглядами. Юм, звичайно, представляючи ці дві стратегії, протиставляє одну одній і намагається продемонструвати, що ні дедуктивізм ні індуктивізм не представляють успішної аргументації на користь існування Бога та не дають знання про природу Бога. Ми зараз не вступаємо в діалог з Юмом, а лише відмічаємо, що розрізнення цих двох стратегій бере початок від його «Діалогів про природну релігію».

Свінберн обирає і розробляє індуктивну стратегію для аргументації на користь існування Бога. У двадцятому столітті індуктивний підхід в пошуках відповіді на питання існування Бога застосовував Ф. Р. Теннант у 1920-х роках. Але лише у 1970-х роках індуктивна парадигма в філософії релігії стає окремою потужною альтернативою домінуючому до того часу дедуктивному підходу [8, с. 220]. Два філософи особливо виділяються

в формуванні і розвитку індуктивної парадигми Б. Мітчел і Р. Свінберн. Обидва займали посаду професора християнської релігії в Оксфордському університеті. Б. Мітчел запропонував кумулятивний аргумент на користь існування Бога і індуктивну процедуру аргументації на користь теїзму. Проте, хоча Мітчел висунув і відстоював названі підходи, він мало що зробив у цьому напрямку. Його наступник на професорській посаді в Оксфорді Свінберн опублікував трилогію – «Когерентність теїзму», «Існування Бога» і «Віра і розум» – в якій представив основи індуктивної парадигми в філософському теїзмі. Свінберн відкидає класичні аргументи на користь існування Бога в їх традиційній дедуктивній формі. Він вважає, що дедуктивний аргумент не може довести жодного контингентного факту, тобто існування будь чого, у тому числі і Бога. Але якщо кожен класичний аргумент (крім онтологічного) переформулювати, застосувавши індуктивний підхід, то аргументи, зібрані разом, складають успішний кумулятивний аргумент на користь існування Бога. Хоча релігійна віра вимагає впевненості, а не ймовірності, аргументація на користь теїзму викликає більше довіри у тому випадку, коли вона близька за формою до наукової аргументації. Індуктивна аргументація успішніша в переконанні раціональних людей. Вона залишає місце не лише для сумнівів, але також для корекції, вдосконалення, розвитку релігійних переконань, толерантності, відкритості до альтернативних поглядів. Контраргументи індуктивної аргументації не остаточно спростовують релігійні переконання, а лише послаблюють їх і створюють сприятливу атмосферу для модифікації, перегляду і уточнення переконань.

Природна теологія – це програма дослідження питання існування Бога та Його атрибутів без посилання на особливе Боже одкровення конкретної історичної релігії. Вона має поважну історичну традицію і має своє коріння як в Старому Завіті так і в античній грецькій філософії. Свінберн визнає цінність традиції природної теології і вважає свій філософський теїзм частинною цією традицією [16, с. 303–322]. Свінберн визнає, що традиція природної теології була дискредитована критикою Д. Юма, І. Канта, Ч. Дарвіна та інших. Проте, починаючи з другої половини двадцятого століття відбувається відродження природної теології і Свінберн пишається тим, що він є частиною цієї «тихої революції» в кабінетах філософів.

Свою автобіографічну статтю в антології «Філософи, які вірять: духовні подорожі 11-ти провідних філософів» називає «Покликання природного богослова» [19, с. 179–202]. Така назва автобіографії скоріше всього вказує на те, що британський філософ в основному розцінює свою діяльність як мислителя в якості природного богослова. Його ще в юності турбувала «лінійна індіферентність» церковних діячів в питанні обґрунтування християнської віри і він вже тоді зрозумів, що за нею стоїть богословська позиція, що бере початок в філософії С. К'єркегора, яка закликає до раціонально необґрунтованого «стрибка віри». Коли Свінберн вивчав філософію науки, він також відкрив для себе твори Фоми Аквінського, який використовував філософію Аристотеля як найкращий зразок раціональності в його час для

обґрунтування віри в Бога. Свінберн розуміє, що він повинен використовувати найкращі зразки знання та методологію свого часу. Таку раціональність він вбачає не в філософії буденної мови чи екзистенціалізму, а в науці і тому вивчає філософію науки щоб потім формувати природну теологію застосовуючи наукову методологію. Бути справжнім послідовником Томи Аквінського означає використовувати найкращі зразки і стандарти пізнання свого часу – робить висновок Свінберн [19, с. 191]. Починаючи з 1963 року, британський філософ досліджує і пише роботи по філософії науки «Теорія підтвердження», «Простір і час», «Концепція чуда», які складають фундамент для його природної теології створеної в трилогії – «Когерентність теїзму», «Існування Бога» і «Віра і Розум». Природна теологія Свінберна використовує індуктивну аргументацію на користь існування Бога так само як науковці використовують індукцію щоб довести ймовірність своїх теорій. Проте, використання наукової методології не змушує Свінберна відмовитися від традиційних для природної теології класичних аргументів на користь існування Бога. Космологічний, телеологічний, моральний та інші аргументи увійшли в природну теологію Свінберна, але форма аргументів вже не дедуктивна, як у часи коли домінувала дедуктивна логіка, а індуктивна як аргументація в наукових теоріях сучасності. І хоча критики аналітичної філософії релігії звинувачують її у недостатній увазі до історії, в наступних виданнях трилогії по філософському теїзму робить спробу помістити свою аргументацію в контекст 2500 літньої історії природної теології [19, с. 197]. Вибір Свінберна на користь природної теології може слугувати прикладом для сучасних апологетів теїзму і християнства в Україні. Природна теологія минулого та сучасності мала значний вплив на світогляд інтелігенції і широкого загалу людей. Вона має велику і поважну традицію, а також сучасних палких прихильників серед аналітичних філософів релігії. Сучасний природний теолог має можливість звернутись до традиції природної теології і віднайти там зразки витонченої аргументації на користь існування Бога в інтелектуальному контексті відповідної епохи, а також дослідити зміст текстів сучасних філософів релігії та знайти придатну методологію дослідження та викладу теїстичного світогляду. Хоча важко прослідкувати вплив природної теології на широке коло людей або її роль в виникненні та формуванні релігійних переконань людей, безперечно, що природна теологія сприяє розвитку інтелектуальної репутабельності теїзму та християнства.

Сучасний стан філософії релігії характеризується світоглядним, філософським і методологічним плюралізмом. Плюралізм в філософії релігії не є її винятковою рисою, плюралізм характерний для багатьох сфер науки і практики сучасної цивілізації. Він створює плідне середовище для змагальної атмосфери академічної спільноти. В філософії релігії є філософи, які стоять на відверто атеїстичних позиціях, наприклад, Джон Маки, Міхаель Мартін, Кай Нільсон та ін. Інші філософи позиціонують себе як «дружні атеїсти», наприклад, Вільям Роу [12, с. 335–341]. Існує також група філософів, які називають себе «скептичними теїстами» [6, с. 331–350]. Послідовники філософії процесу Альфреда Вайтхеда серед теологів розвивають «процес теїзм»

[4, с. 192]. Між класичним теїзмом і процес теїзмом зайняв теологічну нішу «відкритий теїзм» [10, с. 202]. Вищеназвані напрямки філософії релігії і філософської теології створюють інтелектуальний і доктринальний виклик для віруючих людей, змушують їх переглядати та поглиблювати свої релігійні переконання. Проте, вони рідко можуть слугувати інструментом для обґрунтування та зміцнення віри послідовників теїстичних релігій: іудаїзму, ісламу і християнства. На відмінну від названих напрямків філософії релігії і теології, філософський теїзм Свінберна є природною теологією, яка дуже близька за змістом до природної теології світових теїстичних релігій.

Свінберн часто в своїх роботах заявляє, що він пише про Бога, Який є таким як йому поклоняються в іудаїзмі, ісламі і християнстві [18, с. 5]. Звичайно Свінберн називає атрибути Бога: всемогутній, всезнаючий, абсолютно благий і є джерелом моральних норм. Він також дає розгорнуте визначення Бога: Бог «є особою без тіла (ін. сл. Дух), який є вічним, вільним, здатний робити все, знає все, абсолютно благий, є відповідним об'єктом поклоніння і послугу, є творцем і хранителем всесвіту. Християни, іудеї та мусульмани є в цьому сенсі теїстами» [14, с. 1]. Така концепція Бога сповна відповідає вченням про Бога авраамістичних релігій. Свінберн також підкреслює особистісний аспект природи Бога, запозичивши термін з екзистенційно забарвленої теології Пауля Тілліха, і називає Бога «особистісною основою буття» [14, с. 291]. Хоча критики час від часу звинувачують Свінберна в «сухому» раціоналізмі і в тому, що він говорить про «Бога філософів і вчених», а не про «Бога Авраама, Ісака та Якова», той факт, що британський філософ наголошує на персоналістичному аспекті Бога у «чистому теїзмі», а пізніше досліджує і розвиває доктрину про Трійцю у «поглибленому теїзмі», говорить про те, що ця критика лише в незначній мірі є справедливою. В зв'язку з цим слід додати, що розвинутий Свінберном «поглиблений теїзм», який по суті є християнською філософською теологією, продовжує розвивати персоналістичну тему у вченні про Бога. Таким чином, концепція Бога, який зображується в філософському теїзмі Свінберна є дуже близькою до концепції Бога в теїстичних релігіях. Хоча слід зауважити, що вчення Свінберна про всезнання Бога відхиляється від традиційного тлумачення цього атрибуту Бога в теїстичних релігіях, зокрема в богословській традиції християнства. Свінберн вважає, що Бог не знає майбутнього *вичерпно*, тому що знання майбутнього у світі де є вільні істоти в принципі неможливе. Цей аспект філософського теїзму Свінберна робить його близьким до сучасного богословського напрямку серед євангельських теологів «відкритий теїзм», проте, Свінберн не заявляв, що він є частиною цього руху. Отже незважаючи на те, що праці Свінберна є зразками витонченої філософської рефлексії, його філософський теїзм є дуже близьким до ортодоксії теїстичних релігій. Це означає, філософський теїзм Свінберна може бути корисним теологам-теїстам як потужний за формою і за змістом інструмент в обґрунтуванні теїстичних переконань.

Одною з підстав богословської ортодоксії Свінберна в певній мірі є його практика релігії. Британський

філософ не часто у своїх філософських роботах переходить на автобіографічний стиль і ми мало знаємо про його особистий релігійний досвід з цих робіт. Проте, в автобіографічній статті «Природна теологія і ортодоксія» в заключних рефлексіях Свінберн розповідає про свій релігійний досвід [15, с. 34–38]. З статті ми дізнаємося, що Свінберн з того часу як себе пам'ятає молився до Бога. Своє релігійне виховання він завдячує школі, а не батькам. Він твердить, що за останні 50 років його релігійні переконання по суті залишилися незмінними і зазнали модифікацій лише в деталях. Його філософський шлях полягав в уточненні і систематизації основних теїстичних поглядів, а не в революційних переорієнтаціях, чи зсувах парадигм. Він прийняв хрещення в 15-ти літньому віці в англійській церкві. Проте, він зауважує, що ніколи не почував себе зручно в англійстві. Він був стурбований відсутністю єдності церкви, недостатньою увагою церкви до зобов'язань практичного християнського життя і до християнського богословського вчення [15, с. 36]. Особливе занепокоєння викликали два останні питання. На початку 90-х років він замислюється про перехід до церкви, яка буде позбавлена цих суттєвих недоліків. Вибір став між католицької і православною церквою. Свінберн обирає православну церкву, тому що знаходить в ній ортодоксальне вчення і велику увагу до поклоніння Богові. В 1995 році Свінберн приєднується до православної церкви. Свінберн є постійним учасником божественної літургії на протязі останніх 60-ти років, спочатку в англійській, а потім в православній церкві. Ці біографічні дані свідчать про те, що Свінберн дуже відповідально і вдумливо відноситься до своїх релігійних переконань і намагається встановлювати відповідність між своїми переконаннями і практикою. Таким чином в релігійних переконаннях Свінберна ми знаходимо ортодоксію, а в його релігійному житті ортопраксию – така синхронізація і гармонія релігійного життя не може не викликати повагу до його особи і увагу до його філософського теїзму.

Висновки. Апологетика має велику і шановану традицію, але в двадцятому столітті не було створено сприятливого інтелектуального клімату для розвитку досліджень в царині апологетики. Незважаючи на несприятливі умови для апологетичних студій, Свінберн обрав шлях апологета теїзму і християнського світогляду. Подібно до відомих апологетів християнства минулого, які обирали найкращі методи здобуття і впорядкування знань свого часу, Свінберн обирає наукову методологію, яка є і продовжує бути взірцем раціональності для академічної спільноти. Дослідження показує що, використання британським філософом наукової методології для аргументації теїстичного світогляду є актуальним, доречним і може слугувати прикладом для сучасних апологетів теїстичного світогляду в Україні.

Вибір Свінберна на користь індуктивної методології в аргументації на користь існування Бога продовжив і розвинув якісно новий етап в теїстичній аргументації. Теїстичні аргументи в індуктивній формі краще переконують раціональних людей. Вони лишають місце для корекції, вдосконалення, розвитку релігійних переконань, толерантності, відкритості до альтернативних світоглядних позицій.

Вибір на користь природної теології дозволяє Свінберну долучитися до багатовікової традиції, продовжити її та збагатити своїми дослідженнями. Свінберн використовує добре відомі історії філософії аргументи на користь існування Бога, космологічний, телеологічний, моральний та ін., але надає їм нової форми, поміщає їх у новий методологічний контекст, додає доказової сили та інтегрує в єдиний кумулятивний аргумент на користь існування Бога.

На відміну від багатьох інших сучасних філософів релігії, Свінберн сповідує релігійні переконання дуже близькі до ортодоксального християнства. Його чистий теїзм не суперечить основним релігійним переконанням християн, іудеїв і мусульман, а навпаки добре узгоджується з традиціями природної теології названих релігій. Акцент на особистісному аспекті теїзму дає можливість Свінберну розвивати і відстоювати доктрину про Трійцю у поглибленому теїзмі.

Список використаних джерел

1. Суинберн Р. Существование Бога / Ричард Суинберн. – Москва: Языки славянской культуры, 2014. – 464 с. // Suinbern R. Sushchestvovaniye Boga / Richard Suinbern. – Moskva: Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2014. – 464 s.
2. Юм Д. Сочинения в двух томах. Т.2 / Давид Юм. – Москва: Мысль, 1996. – 799 с. // Yum D. Sochineniya v dvukh tomakh. – T.2 / David Yum. – Moskva: Mysl', 1996. – 799 s.
3. Clark S. A Demonstration of the Being and Attributes of God and Other Writings / Samuel Clark. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 208 p.
4. Cobb J. A Christian Natural Theology Based on the Thought of Alfred North Whitehead / John B. Cobb. – Philadelphia: Westminster Press, 1965. – 192 p.
5. Cooper K. J. Scientific Method and the Appraisal of Religion / Keith J. Cooper // Religious Studies. – 1985. – №3. – P.319–329.
6. Draper P. Pain and Pleasure: An Evidential Problem for Theists / Paul Draper // Nous. – 1989. – №23. – P.331–350.
7. Dulles, A. R. C. A History of Apologetics / Avery R. Cardinal Dulles. – San Francisco: Ignatius Press, 2005. – 417 p.
8. Duncan S. Analytic Philosophy of Religion: its History since 1955 / Steven M. Duncan. – Tirril: Humanities–Ebooks, 2016. – 220 p.
9. Hardy D. Theology through Philosophy // The Modern Theologians Ed. David F. Ford / Daniel W. Hardy. – Oxford: Blackwell Publishers, 1996. – P.252–285.
10. The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God / C. Pinnock, R. Rice, J. Sanders. – Downers Grove: Intervarsity Press, 1994. – 202 p.
11. Plantinga A. Faith and Rationality: Reason and Belief in God / A. Plantinga, N. Wolterstorff. – Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1983. – 336 p.
12. Rowe W. The Problem of Evil and Some Varieties of Atheism / William Rowe // American Philosophical Quarterly. – 1979. – №16. – P.335–341.
13. Swinburne R. An Introduction to Confirmation Theory / Richard Swinburne. – London: Methuen & Co., 1973. – 218 p.
14. Swinburne R. The Coherence of Theism / Richard Swinburne. – Oxford: Oxford University Press, 1977. – 312 p.
15. Swinburne R. Natural Theology and Orthodoxy [Електронний ресурс] / Richard Swinburne // WordPress.com/weblog. – 2014. – P.34–38. – Режим доступу: <https://petersschaefer.files.wordpress.com/2014/04/my-spiritual-autobiography.pdf>.
16. Swinburne R. The Revival of Natural Theology / Richard Swinburne // Archivio di Filosofia. – 2007. – №1. – P.303–322.
17. Swinburne R. Space and Time / Richard Swinburne. – London: MacMillan and Co., 1968. – 268 p.
18. Swinburne R. Was Jesus God / Richard Swinburne. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 192 p.
19. Swinburne R. The Vocation of a Natural Theologian / Richard Swinburne // Philosophers Who Believe: The Spiritual Journeys of 11 Leading Thinkers / Richard Swinburne. – Downers Grove: Intervarsity Press, 1993. – P.179–202.

Stryzhachuk F. V., senior researcher at the Center for Religion Studies NPU named after M. P. Drahomanov (Ukraine, Kyiv), tedandgalina@gmail.com

The apologetic potentiality of the philosophical theism of Richard Swinburne

The article investigates the contribution of R. Swinburne in the apologetics of theistic worldview. Apologetics has a revered tradition, but in the 20th century there was no favorable climate for its development. However, Swinburne chose the path of the apologist of theism. He develops a scientific methodology that continues to be an example of rationality. The choice of inductive methodology has created a qualitatively new stage in theistic argumentation. And the choice of natural theology allows Swinburne to engage in a long tradition and enrich it. The philosopher uses well-known theistic arguments, places them in a new context, adds evidence and integrates them into a single cumulative argument. Swinburne's philosophical theism contributes to the intellectual respectability of theistic worldview. Swinburne professes religious beliefs that are close to Christianity. His pure theism is compatible with the convictions of Christians, Jews and Muslims. The emphasis on the personal aspect of theism allows him to develop the doctrine of the Trinity in refined theism, which is a promising area of research.

Keywords: God, existence of God, theism, philosophical theism, Richard Swinburne, apologetics, scientific methodology, induction, natural theology.

* * *

УДК 27–31:27–248:56

Соколовський О. Л.,
кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії, Житомирський державний університет
ім. Івана Франка (Україна, Житомир),
osokol_83@ukr.net

ХРИСТОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ У ВЧЕННІ АНТИГНОСТИЧНИХ ОТЦІВ

Досліджується формування христологічних концепцій у перехідний культурно-історичний період від античності до християнства у контексті творів антигностичних Отців, яке постало як філософська реакція на гностичизм, закладаючи основи догматичного богослов'я. Встановлено, що цей період мав вирішальне значення для формування христологічної доктрини про Особу Христа, який залишається нормативним до початку суперечностей про відношення віри та історії періоду Просвітництва. Доведено, що антигностичні Отці вважали основною помилкою гностиків розділення істинного Бога і Бога Творця. Вони підкреслили можливість посидання в ціле двох різних природ, сутностей, якщо мова йде про Бога і людину, оскільки обидві ці природи мають один і той самий особистісний спосіб існування. Бог приєднує до себе людську природу, роблячи її причасною до свого ества.

Ключові слова: христологія, сотеріологія, гностичизм, есхатологія, Логос.

Християнство, незважаючи на розмаїття течій, постає як цілісна духовна традиція, яка здійснює свою життєдіяльність у конкретних історичних, політичних та економічних умовах. У наш час актуальною постає проблема внутрішньої єдності християнства, оскільки від її вирішення залежить збереження християнства як релігійної парадигми. Основною ідеєю християнства залишається особистість Ісуса Христа. Христологічна доктрина як систематизоване вчення про Ісуса Христа є найважливішим аспектом християнського віровчення, ключем для розуміння інших релігійних питань – догмату про Трійцю, еклезіології, релігійної антропології та сотеріології. Тому актуальність цього питання зумовлена поновленням дискусій між різними християнськими конфесіями щодо людської та божественної природи Ісуса Христа.

Початок церковно-теологічного розвитку і формування Символу віри відбувається у протистоянні християнства та гностичизму, головну роль у якому відіграли антигностичні Отці: Юстин Мученик, Іринеї Ліонський, Іполіт, Тертуліан й Новаціан [1, с. 193]. Однак, у їх працях основну увагу приділено осмисленню сутності Логоса, за винятком Юстина, не звертаючи особливої уваги на христологічну

проблематику. Тому питання співвідношення божественної і людської природи в Христі ми розглядатимемо в контексті вчення про Логос. Також фрагментарні відомості з христологічної проблематики можна зустріти у Таціана, який говорить про «Бога у вигляді людини» й Аристида, визначаючи характерною для христології Духу думку, «що то Син Найвищого Бога зійшов з неба як Святий Дух і отримав тіло через народження від Діви» [2, с. 34–49].

У нашому дослідженні розглянуто вчення тих антигностичних Отців, на основі яких була сформована загальнохристиянська доктрина христології, відображена у Символі віри. Один з визначних християнських теологів переднікейського періоду був Юстин Мученик, чие вчення відобразило три світоглядні світи: елліністичний, іудейський та християнський. Він, у першу чергу, намагався довести, що християнська віра приводить до логічного завершення поглядів класичних грецьких філософів й іудаїзму. На думку А. Гарнака, Юстину вдалося це зробити, обґрунтувавши концепцію, що «Христос – це Логос і Номос» [3, с. 291]. Особливої уваги заслуговує розроблене Юстином богослов'я Логосу, у якому використано апологетичні ідеї про нього, властиві стоїцизму та середньому платонізму того періоду. Його наукова творчість складається з двох «Апологій» (до кесаря Антоніна Пія та римського сенату) та Діалогу із Єфремом Трифоном.

Діалог із Єфремом Трифоном є апологією християнства проти іудаїзму на основі християнського осмислення Старого Заповіту. Після вступної частини Юстин пояснює закон і розкриває христологію кризь призму пророчих книг. Він зупинявся на повторюванні відомих тверджень, котрі торкалися основи віри. Логос необхідно розуміти як джерело людського знання. Той самий Логос відомий і християнам, і язичницьким філософам. Проте, останні лише частково його осмислили, тоді як християнам він повністю відкрився у Христі. Юстин визнає, що дохристиянські світські філософи Геракліт і Сократ мали лише часткове усвідомлення присутності Логосу у світі. Слово, за його переконанням, народившись від Діви, стало людиною: «Був спочатку Словом і об'являвся як вигляді вогню, також безтілесною істотою, і нарешті по Божій Волі і для спасіння людського роду став людиною» [2, с. 34–49]. Він, подібно Богові, прийняв людське тіло через народження від Діви, Його втілення вимагало прийняття тіла і крові. Юстин, не зважаючи на обурення іудейських критиків з цього приводу, підкреслює реальність фізичних страждань Месії, Який, проте, не переставав існувати як Слово, будучи одночасно «Богом і людиною».

Христологічна концепція Юстина чітко підкреслює наявність в Ісуса двох природ, але не пояснює спосіб їх співіснування в одній Особі Христа. Єдине трактування, яке міститься у нього, є його концепція зародження Логосу. На його переконання, якщо ми погоджуємося з тим, що Логос з'являвся у різних образах перед Авраамом, Ісааком та Мойсеєм, тому ми повинні сприймати на віру Його народження як людини від Діви. Крім того, Логос присутній у всіх людях, надаючи їм доброту і знання, якими вони володіють. Основна ідея христології Юстина зводилася до того, що присутність Логоса в Ісусі Христі треба розуміти